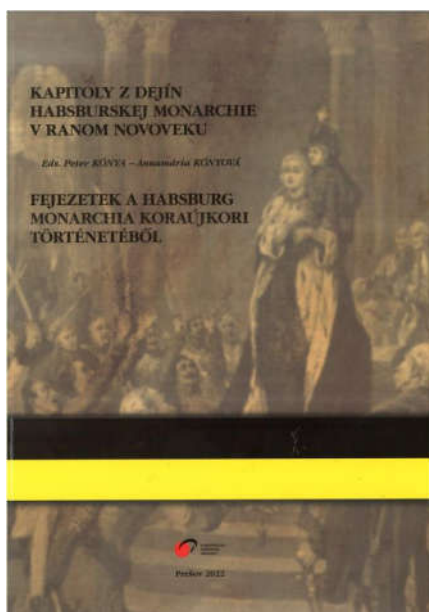


<https://doi.org/10.59424/debreceniszemle/2024/32/2/283-287>

**Szlovák és magyar történészek együttműködése
országaink múltjának megismerésére**

Peter Kónya – Annamária Kónyová (Eds.): *Kapitoly z dejín Habsburskej monarchie v ranom novoveku.*

Prešov, Vydavateľstvo Prešovskej University 2022



Ahogy az eperjesi egyetem professzora, nem melleleg rektora, és felesége által szerkesztett impozáns megjelenésű (tekintélyes, A/4-es formátumú) kötet címe is kifejezi, nem monográfiát kívántak az olvasó kezébe adni, hanem tanulmánykötetet. Az eperjesi kötetekben már megszokott két nyelven is megadott cím pedig formailag is többnyelvű kötetet takar. A többségében szlovák (8) és magyar nyelvű (6) tanulmányok mellé még egy német nyelvű is befért. Ha pedig nem minden olvasó értene meg valamely közlemény nyelvét, valamennyijüket rövid, de tartalmas, a fősöveggel ellentétes nyelvű magyar vagy szlovák rezümé követi. (A német nyelvű tanulmányt szlovák és magyar nyelvű összefoglaló is kiegészíti.)

A szerkesztők szándékukat az Előszóban fogalmazták meg. Annak a „geopolitikai alakulatnak”, amely 1526-ban Közép Európában létrejött, három alapvető alkotó része maga is meglehetősen összetett volt, sokszínűségét nemcsak az Alsó Ausztriától az Adriáig, vagy Bécestől Tirolig húzódó osztrák örökös tartományok, a Morvaországot és az önmagában is több hercegségből és grófságból álló Sziléziát is magába foglaló „Cseh Korona országainak” eltérései, hanem a Magyar Koronához tartozó Erdélynek és Horvátországnak az anyaországtól eltérő sajátos helyzete igazolhatta. Közös neve sem alakult ki, a Habsburg Monarchia elnevezést utólag a történészek aggatták rá, az uralkodó dinasztiáról nevezték el, hiszen kizárólag annak egymást követő tagjai kötötték össze, akik tucatnyit meghaladó címeikkel (császár, király, herceg, gróf stb.) igazolták szerteágazó uralmuk legitimitását. Voltak köztük eredményesebbek, akiknek reformjai erősíthették az együvé tartozást, és voltak kevésbé sikeresek, akiknek emléke is negatívra fordulhatott. Államuk konkrét nevet az 1867-i kiegyezéstől vehetett fel, hogy az utolsó fél évszázad alatt Osztrák-Magyar Monarchia néven szerepeljen a politikában és kerüljön fel a térképekre. Hasonló államegyesülések ugyan nem számítottak kivételesnek az európai történelemben, de többnyire csak egy-két generáció perszónáluniójáig tartottak. A Habsburg Monarchia négyszáz éves fennállása azonban,

amelynek több mint fele a kora újkorra esett, kellő idővel rendelkezett ahhoz, hogy a részállamokban az átalakulás, a fejlődés számtalan rejtett szellemi vagy szemmel látható fizikai jelét tudja felmutatni, amelyek közül sok máig érzékelhető. (A szerkesztők az elvont, mentalitásbeli hatásokon túl a középületek, vasútállomások, iskolák építészeti hasonlóságára utalnak.)

Bő évszázaddal ezelőtt ez az államegyüttes felbomlott, jellemzői, addigi eseményei a történelem lapjaira kerültek. Kutatását, értékelését azonban megnehezíti, hogy a létrejött (utód)államok kutatói a maguk szempontjai szerint más-más sajátosságát emelik ki, sokszor ellentétes következtetésekre jutva. Ezért is fontos az összefogás, a közös munka, egymás eredményeinek megismerése és megismertetése. Ehhez kíván közelebb juttatni a jelen kötet is.

A címben megadott politikai-földrajzi (Habsburg Monarchia) és időbeli (kora újkor) körülhatároláson túl az egyes szerzőket további korlátozások nem kötötték. Tanulmányaik széles spektrumban tekintik át a Monarchia közel három évszázados történetét, anélkül, hogy a kötetben valamiféle belső tagolást, nagyobb részekre való felosztást talál-nánk. Felépítését részben az időrend, részben a témáknak az általánostól a részletkérdésekig tartó rendje határozza meg. Azért persze mégis akad néhány olyan terület, amellyel a szerzők közül többen is foglalkoznak. Így a kötet elején több tanul-

mányt is olvashatunk, amely általánosságban foglalkozik az 1526-ban létrejött Monarchiával. Jozef Bad'urik az „alapító” I. Ferdinánd személyiségét és az egyesülés megteremtésében játszott, eddig nem kellőképpen értékelt szerepét mutatja be. Egyetért az angol Robert J. W. Evans értékelésével, aki „a dinasztia egyik legkiemelkedőbb és legszívósabb” tagjának tekintette, s ezt a megállapítást saját érveivel erősíti. Fontos szerepet tulajdonít a királyválasztásoknak és koronázásoknak a nemesség és a lakosság megnyerésében, Magyarország szempontjából különösen a Pozsonynak juttatott szerepet emeli ki. Fazekas István az I. Ferdinánd által megszerzett területek egyben maradását elősegítő és az azt megnehezítő tényezőket összegezte. Összetartó erőt jelentett a közös uralkodó, elsőjük, Ferdinánd pedig elegendő idővel (38 év uralkodás) rendelkezett ahhoz, hogy közös hatókörű államigazgatási szerveket hozzon létre, az udvar iránt elkötelezett, lojális elitet nyerjen meg, de összetartó erő volt a külső fenyegetettség, az oszmán expanzió is, amely nemcsak Magyarországot, hanem Ausztriát is fenyegette. (Hiszen Ferdinánd uralkodásának korai évében, 1529-ben zajlott le Bécs első török ostroma.) Gátló tényezőnek számított a birodalom részeinek vallási különbsége és az a körülmény, hogy az uralkodó esetenként akár országrészeket bízhatott fiaira. Magyarországnak a Habsburgokhoz fűződő viszonya került előtérbe Pálffy Géza tanulmá-

nyában, amely azzal – a magyar történetírásban a II. világháborút követően sokáig szinte kötelezőnek számító – nézettel száll szembe, miszerint haladónak csak azok a mozgalmak – quasi függetlenségi harcok – tekinthetők, amelyek a Habsburg uralom ellen irányultak. Szerinte ezek a mozgalmak (Bocskaitól Thökölyig) valójában soha nem céllozhatták meg a függetlenség elnyerését, hiszen oszmán támogatással, a vazallus állam megnövelésének szándékával folytak. Ha függetlenségi harcról beszélünk, annak a korszakban egyedül II. Rákóczi Ferenc szabadságharca felelt meg. A Magyar Királyság ugyanakkor fontos helyet töltött be a Habsburg Monarchiában, nemcsak az oszmánok elleni védelemben nélkülözhetetlen szerepe, hanem a gazdaságban és a politikában kialakult kölcsönös függőség miatt is. Nem áll távol ettől a témától Kónya Péter tanulmánya, amelyben a magyarországi Habsburg ellenes felkeléseket sorolja fel, a 17. századot egyenesen e felkelések századának nevezve. Szemléletesen mutatja be, hogy hogyan bővült az egyes mozgalmak társadalmi bázisa, és hogyan gyarapodtak célkitűzéseik, nem egyszer (pl. a protestantizmus elfogadtatásában) sikereket elérve.

A magyarországi szerzők számára mindig is fontos kutatási területet jelentett Erdély, amely két tanulmányban is szerepel. Papp Sándor a diplomácia oldaláról közelíti meg a kérdést, amennyiben a Habs-

burg és erdélyi portai követségek különbségeit elemzi, és – míg a Habsburg külképviselet egy nagyhatalom képviselőjeként Isztambulban európai szintű információs központtá vált, addig – az erdélyi követek megmaradtak a vazallus állam szerény képviselőinek, bár államuk érdekeit becsülettel, és többnyire eredményesen védték. Papp Klára pedig az erdélyi arisztokráta kapcsolatát taglalja a Habsburgokkal. Miután Bécsben Erdélyt a Magyar Korona részének tekintették, de a hatalomba vételére irányuló kísérletek eredménytelenek maradtak, a 17. század végétől a fejedelemségen belüli elitben kerestek híveket szándékaik támogatására arisztokrata címek adományozásával (bár ehhez földadományt nem tudtak biztosítani), valóságos, vagy vélt befolyást biztosító pozíciókkal. Papp Klára ennek során több – Bécs érdeklődését felkeltő, a Gubernium vezetésében jelentős szerepet játszó – főúr életpályáját ismerteti, igazolva, hogy a bécsi udvarral kapcsolatba került erdélyiek helyét fokozatosan a politikailag is megbízható, s főleg, a katolikus elit tagjai vették át.

Több tanulmány foglalkozik hadtörténeti témával. Czigány István a Magyar Királyság északi régiójában létrejött védelmi rendszer közel évszázados (1570–1655) történetét mutatja be. Ez az eredetileg sebtében kialakított végvári hálózat idővel jól kiépített rendszerré nőtte ki magát, bár a két birodalom határainak pontos kijelölése hiányában soha nem

tudta megakadályozni a mindkét oldalt pusztító portyákat, de még a mindkét oldalon a magyar lakosságot sújtó kettős birtoklást sem. A kronológiában közel két évszázados ugrást végrehajtva Vladimir Segeš a Habsburg hadsereg 18. századi állapotát mutatja be, természetesen elsősorban a Mária Terézia uralkodása alatt végbement változtatásokkal (létszámnövekedés, új haditechnika és fegyvernemek – könnyűlovasság, műszaki alakulatok – előtérbe kerülése) a középpontban. Érintőlegesen kapcsolódik a területhez G. Etényi Nóra elemzése az 1683–1686-os török háború idején Bécsben kibocsátott röplapokról. A képekkel ellátott vagy csak szöveges röplapok a korabeliek tájékoztatásában fontos szerepet játszottak, hiszen pozitívan vagy negatívan mutathatták be a politika vagy a közélet szereplőit, számunkra pedig fontos eszköznek mutatkoznak a kibocsátók állásfoglalásának, esetleg hátsó gondolatainak megállapítására.

A 16. század végi és 17. század eleji csehországi reformáció a tárgya Jan B. Lasek írásának, amely már a vallási témákhoz vezet át. Katolikusok és a huszita eredetű irányzatok középkori nyugalmasabb együttélésének a Habsburgok uralma vetett véget, amely idővel – a cseh rendek 1618-i felkelésének veresége után – erőszakos rekatolizációba torkollott. Kapcsolódik a témához Jan Kilián tanulmánya, amely Csehországnak a harmincéves háborúban jutott tragikus szerepét ismerteti. Bár a har-

mincéves háborúban Csehország területén folyó hadiesemények közvetlen pusztítást is eredményeztek, a szerző még súlyosabbnak véli a protestánsok üldözését, amely ezeket kényszerített száműzetésbe. Annamária Kónyová a Habsburg uralkodóknak a magyarországi református egyházhoz fűződő kapcsolatát elemezte. A Ferdinánd és Miksa királyok uralkodása alatt kialakult viszonylag békésebb időszakot Rudolf alatt erőszakosabb rekatolizáció váltotta fel. Időben túlmutat a koraujkoron az osztrák Karl W. Schwarz tanulmánya, amely a protestantizmus Monarchiabeli viszontagságait mutatja be az 1849–1860 közötti ún. Thun korszakban, amely a protestánsok jogait radikálisan csökkentő 1859-i protestáns pátensben tetőzött, de végül – nem kis mértékben a protestáns egyházak ellenállása miatt – eredménytelen maradt.

Talán mindössze két tanulmány akad, amely nem igazán illeszthető be a fenti fősodorba. Ivan Mrva továbból Mária Terézia kap külön tanulmányt. A szerző a legsikeresebb Habsburg uralkodónak nevezi, aki nemcsak családanyai feladata ellátásával, gyermekei nevelésének szigorú felügyeletével tűnt ki, hanem politikájának több területén (művelődés, iskolaügy, szociális vonatkozások) nőként sok problémát érzékenyebben tudott megoldani, mint bármely férfi uralkodó. Bár 18. századi a témája, kissé idegen a többiektől Martin Javor szabadkőművességről szóló tanulmánya is, hiszen e titkos

társaságok maguk is igyekeztek rejtőzni a nyilvánosság elől. Szerző az egyes páholyok összetételével, társadalmi háttérükkel, célkitűzéseik ismertetésével próbálja közelebb vinni olvasóit hozzájuk.

A kötet a magyar és szlovák történészek együttműködésének hathatós és sikeres igazolása, amelyben (legalábbis Eperjes és Debrecen vonatkozásában) Kónya professzornak eddig is oroszlánrésze volt. Tennivaló persze még bőven akad, akár egymás műveinek megismerésében is. Az egyes tanulmányok irodalomjegyzékei sajnos arról tanúskodnak, hogy a két ország, a két nép történései még saját témájukban is kevésbé ismerik a szomszédok eredményeit, de legalábbis ritkán használják azokat. Legfőbb akadály a nyelvismeret hiánya, amit a kötet szerzői esetében legfeljebb néhány mindkét fél által olvasható német vagy angol nyelvű közlemény ismerete tudott áthidalni, és ez a hazai szerzőket is az idegen nyelven való publikálásra ösztönzi. (A szlovákiai szerzők között mindenestre akadnak magyar nyelvű közleményeket használók, a Kónya házaspáron kívül például Jozef Baďurik vagy Vladimir Segeš. Ellentétes példát kivételképpen Pálffy Gézánál találhatunk.) A további kölcsönös megismerés, a közvetlen kapcsolatfelvétel akadálya lehet, hogy a kötetből hiányzik a mostanában megszokott szerzői névsor, amely a neveken túl az érintettek tudományterületét, munkahelyét és elérhetőségét (e-mail címét) is szokta tartalmazni.

Kritikai megjegyzéseim ellenére a *Fejezetek a Habsburg Monarchia koraiújkori történetéből* kötet mindenképpen gyarapítani fogja a két ország kutatóinak egymásra vonatkozó ismereteit, és hasznos olvasmány lesz a történelem iránt érdeklődőknek is.

iff. Barta János
történész, professzor emeritus
Debreceni Egyetem